

Література

1. Джордж М. Тайная история Марии Магдалины: [роман] / Маргарет Джордж; [пер. с англ. В.Волковского]. – М.: Эксмо; СПб: Домино, 2009. – 846 с.
2. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования) : монографія / Анатолій Нямцу. – Черновцы: Рута, 2007. – 520 с.
3. Нямцу А. Е. Идеи и образы Нового Завета в мировой литературе. Часть 1 / А.Е. Нямцу. – Черновцы: Рута, 1999. – 328 с.
4. Нямцу А. Е. Славянские литературы в общекультурном универсуме: учеб. пособие / А.Е. Нямцу. – Черновцы: Черновицкий нац. ун-т, 2012. – 520 с.
5. Татаринов А. В. Художественные тексты о евангельских событиях: жанровая природа, нравственная философия и проблемы рецепции: дис. ... докт. филол. наук.: 10.01.01, 10.01.03 / Татаринов Алексей Викторович. – Краснодар, 2006. – 646 с.

Alexandra Tomorug

Literary evolution of the image of Mary Magdalene, from the sinner to the Apostle

The article is devoted to the peculiarities of the functioning of the New Testament material in modern literary context. The processes desakralizatsii, aksiologicheskoy pereaktsentsualizatsii, humanizing the image of Mary Magdalene in the context of cultural and historical era.

Keywords: evangelical way, the transformation of the traditional structure, the archetype.

Александра Томоруг

Літературна еволюція образу Марии Магдалины: от грешницы к апостолу

Статья посвящена особенностям функционирования новозаветного материала в современном литературном контексте. Исследованы процессы десакрализации, аксиологической переакцентуализации, гуманизации образа Марии Магдалины в контексте культурно-исторической эпохи.

Ключевые слова: евангельский образ, трансформация, традиционные структуры, архетип.

УДК 82.09:27-246

© Ирина Тарангул
(Чернівці)

НОВОЗАВІТНА ТРАДИЦІЯ В СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ВИСВІТЛЕННІ

У статті розглядається стан наукового вивчення функціонування новозавітних традиційних структур у сучасному літературознавстві. Основну увагу зосереджено на теоретико-методологічній концепції дослідження традиційних структур А.Є. Нямцу. Розглянуто основні способи та форми переосмислення новозавітної традиції в сучасному художньому дискурсі.

Ключові слова: традиційні структури, літературне євангеліє, мотив зради, продовження, дописування, апокрифізація.

Актуальність дослідження полягає в тому, що одним з основних факторів еволюційного розвитку сучасної цивілізації є осмислення спадщини минулого й виокремлення з нього того цінного духовного досвіду, який допоможе людству уникнути глобальних помилок й спрямує його до подальшого продуктивного розвитку.

У процесі функціонування категорій «традиції» та «новаторства» у світовій літературі особливого значення набувають сюжети, образи й мотиви, що мають властивість відтворюватися в національних літературах різних культурно-історичних епох, отримуючи щоразу нове, співзвучне до епохи-реципієнта, аксіологічне значення та звучання.

Вивчення функціональності універсальних структур різного генетичного походження є на часі. Зокрема, дослідницький простір сучасного літературознавства демонструє підвищений інтерес до вивчення міжлітературних рецепцій. Оскільки традиційний сюжетно-образний матеріал є складним комплексом, його дослідження має багатоплановий характер і здійснюється в розрізі пошуків контактних, генетичних та типологічних збігів національних літератур, забезпечуючи міжкультурну й інтертекстуальну комунікацію. В цьому аспекті особливої актуальності набуває пошук збігів між узагальненим досвідом минулого, який сконцентрований у традиційних образах та сюжетах, і нагальними проблемами сучасності. Подібні структури, зокрема новозавітного походження, з одного боку, зберігають у собі «ядро» позачасового універсального змісту, до якого можна апелювати, з іншого, – змінюючись під впливом часу та запитів нових реципієнтів, виявляють здатність до регулювання динаміки розвитку мистецтва слова.

Дослідження тенденцій репрезентації формально-змістовних, проблемно-тематичних аспектів традиційного новозавітного сюжетно-образного матеріалу в сучасному художньому контексті є **метою статті**.

Увага митців слова до традиційного сюжетно-образного матеріалу зумовлена тим, що в ньому відображено пам'ять про багатовіковий досвід розвитку людської цивілізації. Такі структури актуалізуються в літературі іншої культурно-історичної доби тоді, коли суспільство потребує осмислення глибинних витоків екзистенційних процесів свого часу. Зрозуміння сучасності в контексті загальнолюдської культурної традиції досягається шляхом впровадження в контекст сучасного художнього матеріалу традиційних сюжетів, образів, мотивів та переосмислення їх загальноприйнятих аксіологічних характеристик.

Розробка проблеми рецепції традиційного сюжетно-образного матеріалу має різновекторний характер. Відомі дослідники ХХ ст. звертають увагу на семантичне наповнення та поетику традиційних структур (В.М. Жирмунський, М.Є. Грабар-Пассек, І.М. Нусінов, І.А. Бернштейн, В.Є. Багно та ін.), проте джерельною базою для праць цих дослідників є вчення О. М. Веселовського.

Виклад матеріалу. Серед основних причин звернення до традиційних сюжетів та образів О.М. Веселовський вказує на «єдність психологічних процесів, що знайшли в них своє відображення» та «історичні впливи» [4, с. 304], але їх засвоєння новою літературою, вважає автор, завжди мотивоване. Рецепція класичного сюжету пояснюється «зустрічними течіями», особливостями середовища реципієнта, коли сюжети зможуть «приспособитися до нового оточення, пристосовуючись до його звичаїв» [4, с. 304].

Літературознавство оперує багатим термінологічним інструментарієм на позначення універсальних, повторюваних у часі, сюжетів, образів, мотивів: «вічні типи», «вікові», «бродячі», «мандрівні», «світові» образи, «міжнародні сюжети», «магістральні сюжети», «надтипи», «над сюжети» та ін. Так, І. Бернштейн називає «вічними образами» «такі твори художнього генія, які залишаються супутниками людства на різних етапах його історичного шляху» [3, с. 55]. Дослідниця критикує архетипну теорію щодо існування «одвічних підсвідомих констант, які визначаються більшою мірою імпульсами, що йдуть із глибин давнини або з глибин підсвідомого» [3, с. 55], та вважає, що поява «вічних образів» у творі-реципієнті зумовлена «історичними обставинами і самим ходом розвитку літератури» [3, с. 55].

І. М. Нусінов розуміє під «віковими» образами «образи мистецтва, які втратили під час сприйняття подальшим читачем або глядачем властиве їм від самого початку побутове та історичне значення та із соціальних категорій перетворилися на психологічні категорії» [6, с. 128]. Зазначимо, що ступінь подальшої трансформації класичного образу, сюжету визначається збереженням його впізнаваної домінанти, тобто його первинного основного значення (Іуда – зрадник, Тартюф – брехун, Пенелопа – вірна дружина і т. ін.). Традиційні структури володіють певним семантичним ядром, від якого відштовхуються різні варіанти класичного зразка та без якого цей зразок втрачає свою значущість. Тому, на наш погляд, стверджувати про абсолютну втрату первинного значення традиційним образом під час рецепції неправомірно.

Відомі також сучасні дослідження «вічних» образів, які трактують їх за межами літературознавства. Так, Б.М. Гайдін [5] осмислює «вічні» образи в культурологічному та

філософськи орієнтованому контексті, називаючи їх «константами-інваріантами культури», чим розширює потенційні масштаби їх сприйняття.

Активною розробкою принципів засвоєння класичної спадщини відзначилися й українські літературознавці: М.Драгоманов, І.Франко, М.Дашкевич, О.Білецький. Зокрема, останній зауважує: «Сучасне уявлення про українську літературу можна дістати, тільки розглядаючи її в міжнародному масштабі, залучаючи до порівняння широкий літературний матеріал, на тлі якого стане зрозумілою її національна специфіка» [2, с. 175].

Різні аспекти вивчення традиційних сюжетів та образів (проблемно-тематичний, імагологічний, сюжетно-композиційний, генетичний та ін.) відбилися у працях сучасних вітчизняних дослідників: В.Антофійчука, І.Бетко, Л.Грицик, Р.Гром'яка, Т.Гундорової, Т.Денисової, О.Добринчук, І.Журавської, В.Курилик, О.Литвинюк, Д.Наливайка, О.Новобранець, А.Нямцу, Я.Поліщука, О.Турган, Г.Фоміної, Г.Церни та ін. Так, В.Курилик визначає домінантною характеристикою традиційних структур їх семантико-символічне значення; Т.Гундорова зосереджена на вивченні класичного матеріалу в аспекті постколоніальних студій; О.Новобранець обирає об'єктом дослідження форму обробки традиційного матеріалу; О.Турган досліджує тенденції переосмислення класичної художньої спадщини в добу модернізму; Г.Церна висвітлює форми функціонування «вічних» образів в українській літературі 1920-х років та ін.

У процесі дослідження ми оперуємо терміном «традиційні сюжети та образи» відповідно до концепції А. Є. Нямцу, на думку якого вони являють собою «сюжети, образи і мотиви, що з певною закономірністю повторюються в літературі різних часів та народів, отримуючи нове, більш співзвучне до епохи-реципієнта, змістовне наповнення та ідейно-семантичне звучання» [7, с. 10]. Свій вибір терміна дослідник аргументує тим, що таке позначення «на відміну від інших, не має метафоричного звучання і тому є точним та зручним, оскільки віддзеркалює суть явища, а не його емоційну оцінку» [8, с. 18].

Досліджуючи особливості функціонування традиційних сюжетів та образів у національних континуумах, А.Є. Нямцу наголошує на інтегральних та диференційних характеристиках загальновідомого матеріалу. На погляд дослідника, функціональна активність традиційних структур визначається системною сукупністю таких чинників: широта інтерпретаційного діапазону, яку формують естетичні запити епохи-реципієнта; різноманітність форм і способів трансформації; потенційна полісемантичність традиційних структур; загальновідомість, впізнаваність фабули як первинної структурної константи; семантичний зсув логічних і морально-психологічних мотивувань; різноманітність рівнів хронотопного функціонування.

Дослідник систематизує традиційні структури за генетичною ознакою, виокремлюючи серед найбільш продуктивних міфологічні сюжети та образи, легендарно-фольклорні, літературні, історичні, легендарно-церковні. Характеризуючи ступінь впливу того чи іншого класичного сюжету на сучасний контекст, автор теорії вирізняє «протосюжети», «сюжети-зразки», «сюжети-посередники», «традиційну сюжетну схему», вказуючи на особливу функціональність кожного у створенні нових версій традиційного матеріалу.

Особливу увагу науковець приділяє формам і способам переосмислення традиційного сюжетно-образного матеріалу, які забезпечують багаторівневий аналіз його трансформаційного діапазону. До таких належать: семантична функціональність заголовків, прийоми порівняння, продовження, дописування, обробки, прийом «сюжет у сюжеті», переказ, адаптація, апокрифізація, прийом зміни оповідного центру.

Звернення до духовної спадщини минулого з різною амплітудою інтенсивності характерне для кожної епохи, проте ХХ ст. найбільш активно переосмислює здобутки минулого. Відчуття кризи культури, цивілізації спровокувало пошук сучасною літературою нових духовних пріоритетів шляхом виокремлення зі спадщини попередніх поколінь глобально значущого, того, що є необхідним для відродження духовності в умовах сучасної дійсності.

У літературі до ХХ століття необхідно констатувати догматичність використання новозавітних образів. У семантичному плані вони, в цілому, однопланові, статичні. Думається, що функціонування новозавітних образів у їх загальноприйнятому

канонізованому вигляді пов'язано з достатньо тривалим періодом «недоторканості» релігійного вчення. Література ХХ ст. вперше руйнує стереотипи сприйняття традиційних новозавітних структур. В цілому це стосується негативних персонажів, що зумовлено потребою сучасних авторів зрозуміти мотиви їхньої поведінки.

Серед багатьох універсальних художніх структур активізація новозавітного сюжетно-образного матеріалу в сучасному художньому процесі викликана констатацією втрати моральних орієнтирів, які супроводжують соціальні процеси ХХ ст. Минуле століття продемонструвало, до яких руйнівних наслідків може призвести дегуманізація соціуму, відмова від моральних цінностей, від віри в Бога. Тому відродження новозавітних образів, сюжетів, мотивів у сучасному художньому дискурсі, як правило, пов'язано з потребою суспільства зрозуміти екзистенційні суперечності своєї епохи.

Умовою подальшої розробки нових версій новозавітних сюжетів є морально-психологічна домінанта відомого зразка. Глибокий психологізм загальновідомих персонажів, багатоплановість трактування їх поведінкових характеристик, які реалізуються лише на імпліцитному рівні сприйняття, у канонічних текстах визначили їх надзвичайну популярність у художніх текстах ХХ ст. Традиційні новозавітні структури мають певне семантичне ядро, від якого відштовхуються його різноманітні варіанти й без якого класичний зразок втрачає свою значущість.

Так, у тлумаченні новозавітного образу Іуди основоположним є первинно закладений у ньому мотив зради, який отримав різнопланове тлумачення та яскраво виражену неоднозначність у сучасних версіях (С.Черкасенко «Ціна крові», Г.Панас «Євангеліє від Іуди», М.Голованов «Іскаріот», П.Буало, Т.Нарсежак «Брат Іуда»). Численні тлумачення мотивів вчинку Іуди сформували наступні тенденції зображення персонажа: 1) злочин Іуди тлумачаться як найгірший злочин проти людства; 2) трактування вчинку Іуди як своєрідної місії, яка визначена самим Христом задля осмислення людством усієї гріховності свого існування.

Оскільки в новозавітних традиційних структурах сконцентрований багатовіковий досвід розвитку людства, то більшість з них «є психологічними типами або поведінковими моделями, що відображують суттєві ознаки індивідуального або колективного буття» [8, с. 19]. У зв'язку з цим особливо актуальним є друге тлумачення образу Іуди й мотивів його вчинку: «Ідея людського різноманіття образу зрадника, що розвивається авторами, робить Іуду архетипною моделлю поведінки, яка абсолютизується як один з проявів індивідуального світобачення» [7, с. 39]. Осмислення внутрішнього світу такого героя відбувається, як правило, з позицій внутрішніх відчуттів сучасної людини. Нерідко таке сприйняття призводить до дегероїзації відомих новозавітних персонажів, тобто в новій версії вони функціонують як звичайні люди, зрозумілі та близькі сучасному читачеві. У зв'язку з цим необхідно вказати на тенденцію новозавітних образів володіти багатозначністю семантичних полів, кожен з яких має окреме значення, та взаємодія яких дозволяє вести мову про відкритість та оновлення змістовних характеристик традиційного матеріалу.

А.Є. Нямцу зауважує, що нерідко суперечливість тлумачень євангельського сюжетно-образного матеріалу зумовлена сюжетною переакцентуацією: специфіка створення «літературних євангелій» полягає в тому, що авторів цікавить не хід подій, що відбулися, а причини поведінки того чи іншого загальновідомого персонажа. У зв'язку з цим часто цікавими для нових художніх версій стають другорядні, не акцентовані в канонічному тексті, персонажі (Марія Магдалина, Варавва, Понтій Пілат), а викладення відомих подій відбувається за принципом дописування або продовження (П.Лагерквіст «Варавва», Ф.Дюрренматт «Пілат», Г.Даниловський «Марія Магдалина» та ін.).

Продовження, як одна з форм сприйняття класичного матеріалу є перенесенням традиційних колізій на сучасність, прагнучи дослідити євангельський світ з точки зору ідеологічних та філософських поглядів іншої епохи. Таке переосмислення загальновідомого матеріалу характеризується відвертою суперечністю й інколи спростуванням традиційного тлумачення новозавітних персонажів та колізій (Г.Панас «Євангеліє від Іуди», В.Короткевич «Христос приземлився в Городні. Євангеліє від Іуди», Х.Л. Борхес

«Євангеліє від Марка», «Фрагменти апокрифічного Євангелія», Т.О. Брінгсвер «Євангеліє від Матфея», Ж.Сарамаго «Євангеліє від Ісуса»).

До продовження близьким є дописування загальновідомого сюжету. А.Є. Нямцу зазначає: «Частіше за все дописування, не торкаючись принципово сюжетної схеми зразка, осучаснює її за рахунок включення раніше відсутніх епізодів, більш або менш значного розширення намічених у творі мотиваційно-аксіологічних сюжетних ходів та ситуацій. Для дописування характерна тенденція до поглибленої психологізації традиційних ситуацій, їх подієвої конкретизації та предметно-побутової деталізації. Унаслідок цього позачасові міфологічні колізії часто набувають реалістичної форми або, принаймні, отримують актуальне сучасне звучання» [8, с. 63]. Класичним зразком дописування з використанням прийому «стягнення часу», тобто поєднання біблійного та сучасного хоронотопів вважається тетралогія Т.Манна «Йосип і його брати».

Особливим різновидом дописувань, за визначенням дослідника, є так звані «літературні євангелія», для яких характерним є реалістично-побутове зображення історій Нового Заповіту, насичення його реалістичною конкретикою. Зазвичай подібні твори несуть в собі просвітницьку функцію, тлумачать новозавітні колізії з позицій уявлень своєї доби (Е.Ренан «Життя Ісуса», Ф.Фаррар «Життя Ісуса Христа», Д.Мережковський «Ісус Невідомий», Ф.Моріак «Життя Ісуса» та інші).

Проведений аналіз дозволяє зробити наступні **висновки**. Універсальність новозавітних структур полягає в їх (незважаючи на принципову канонічність) унікальній здатності пристосовуватися до запитів різних духовно-естетичних континуумів, яка сприяє продуктивному розвитку національних літератур. Створюються численні дописування, продовження, апокрифізації, жанр «літературного євангелія», які по-своєму трансформують сюжетно-образний євангельський матеріал, враховуючи при цьому певні обмеження, які зберігають аксіологічне звучання оновлених традиційних сюжетів та образів.

У трансформованому контексті простежується тенденція: по-перше, зрозуміти сутність повсякденності через скрупульозний аналіз дійсності, по-друге – осмислити філософським шляхом реальність, повертаючись до витоків явища, коли на перший план виходить інтерес до вічно-людського. У цьому сенсі традиційні євангельські структури є тією ланкою, що об'єднує вічне й тимчасове, беручи участь у збагаченні світового літературного процесу.

Література

1. Антофійчук В. І. Євангельські образи в українській літературі ХХ ст. / В.І. Антофійчук. – Чернівці: Рута, 2000. – 335 с.
2. Белецкий А. И. Русская литература и античность / А.И. Белецкий // Взаимосвязи и взаимодействие национальных литератур. – М.: Наука, 1961. – С. 174–179.
3. Бернштейн И. А. Предисловие / И. А. Бернштейн // Роль прогрессивных литературных традиций в развитии и взаимообогащении социалистических культур. – М.: Наука, 1986. – С. 3–15.
4. Веселовский А. Н. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский. – М.: Высш. шк., 1989. – 405 с.
5. Гайдин Б. Н. Вечные образы как критерий «значимости» литературных произведений [Электронный ресурс] / Б. Н. Гайдин. – Режим доступа: http://pravmisl.ru/index.php?option=com_content&task=view&id
6. Нусинов И. Вековые образы // Литературная энциклопедия: в 11 т. – М. : Изд-во Ком. акад., 1929–1939. – Т.2. – 1929. – Стб. 128–137.
7. Нямцу А. Е. Идеи и образы Нового Завета в мировой литературе: Ч. I / А. Е. Нямцу. – Черновцы: Рута, 1999. – 328 с.
8. Нямцу А. Е. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования): [монография] / А. Е. Нямцу. – Черновцы: Рута, 2007. – 520 с.
9. Нямцу А. Е. Славянские литературы в общекультурном универсуме: [учеб. пособие] / А.Е. Нямцу. – Черновцы: Черновицкий нац. ун-т, 2012. – 520 с.

Iryna Tarangul

The New Testament tradition in a modern study of literature

The purpose of the article is to study the trends of a formal content representation, problem-thematic aspects of the traditional New Testament figurative plot material in a modern context. Theoretical and methodological concept of traditional plots and images of A. E. Niamtsu was chosen as a research methodology. A special attention is paid to the forms and ways of transformation of traditional structures suggested by A.E. Niamtsu: appendage, continuation. The given article is a research one: our focus is concentrated on the principles of the gospel artistic figurative plot material implementation in the context of the twentieth century literature.

Keywords: traditional structures, literary gospel, motive of treachery, continuation, appendage.

Ирина Тарангул

Новозаветная традиция в современном литературоведческом освещении

В статье рассматривается состояние научного изучения функционирования новозаветных традиционных структур в современном литературоведении. Основное внимание сосредоточено на теоретико-методологической концепции исследования традиционных структур А.Е. Няму. Рассмотрено основные способы и формы переосмысления новозаветной традиции в современном художественном дискурсе.

Ключевые слова: традиционные структуры, литературное евангелие, мотив предательства, продолжение, дописывание, апокрифизация.